

Erotiek en poppenspel

In dit Poppenspe(e)lmuseum pamflet kan men zich, zo veel men wil, verlustigen aan het verborgen, erotische leven van het poppenvolkje: ondeugende *Jan Klaassens*, *Katrijnen* en hun neven en nichten. Poppenspel en erotiek, kun je dat associëren met Jan Klaassen en de *lat* die hij vasthoudt? Let eens op de manier waarop Jan dit attribuut tussen beide handjes klemt, zodat het als een stijve *fallus* omhoog staat. ‘Ach nee,’ zal men zeggen, ‘dat komt alleen door de hand van de speler. Die moet – door het lappenlijf van de pop heen – de *stok* immers stevig kunnen vasthouden om ermee te meppen; dan krijg je vanzelf die stand. De stok van Jan is een wapen, het gaat te ver om daar iets seksueels achter te zoeken.’ Zou ’t? Het Jan Klaassen-spel zit, zoals zo veel volksgebruiken, vol symboliek!

Veel poppenspelers woonden vroeger in volkswijken vol warm, kloppend leven in het hartje van Amsterdam: het Franschepad, de Bierkaai en de Duvelshoek – wijken die nu niet meer bestaan. Niet ver daarvandaan is de Oudezijds Voorburgwal, die in de volksmond ‘Fluwelen Burgwal’ werd genoemd; de rijken die daar woonden, gingen in fluweel gekleed. Het ‘rosse’ deel van de Burgwal – waar de dametjes van plezier te vinden zijn, een buurt die om andere redenen als ‘warm’ bekendstaat – werd wel met de Bargoense benaming ‘t *Fluwelen eindje* aangeduid.

De spiegel van het leven

Rossig en van velours (fluweel) zijn de gordijntjes van de *ronzebons*, de oud-Hollandse poppenkast waarin Jan Klaassen zijn avonturen beleeft. Dit gaf aanleiding tot associaties. Zou er niet een verband kunnen zijn tussen de poppenkast voor arm en rijk en de ‘kasten’ waarin men de lichtekooien – als poppen geëtaleerd – kan zien zitten? Oh, ondeugende inval van gedachten, men kan zeggen dat én Jan Klaassen én de poppenspeler én de ‘vrouwtjes’ hun publiek met vaardigheid weten te bespelen. Dit laatste is voorwaar geen kinderspel! Je zou de poppenkast wel kunnen zien als de spiegel van het leven zoals zich dat op ’t *Fluwelen eindje* voltrok.

Piep- en peepshow

Vroeger gebruikte de poppenspeler voor de stem van Jan Klaassen een *piepertje*. Je zou zijn optreden met recht een *piepshow* kunnen noemen. Zowel in de in het museum getoonde *peepshow-afbeeldingen* van Jan Klaassen als in de ‘kast’ van de dametjes wordt de ‘lat’ met wellust getoond. Wij laten in dit artikel een en ander over aan de ondeugende fantasie van onze lezers.

Knuppel

Jan Klaassen stamt van de Italiaanse *Pulcinella*, een *clownfiguur* uit de *commedia dell’arte*. In de tijd van ontstaan, vroeg in de zestiende eeuw, droegen deze clownfiguren een overdreven grote fallus. Later is die verdwenen, maar er kwam een stok of *knuppel* voor in de plaats. Wat ligt meer voor de hand dan dat er, behalve geslagen, ook obscene gebaren mee werden gemaakt? Verschillende komische figuren van de *commedia dell’arte* kregen ook een vaste plaats in het poppentheater. Dit was vroeger echt volktheater. In aanmerking genomen dat het theater zich in die tijd voornamelijk op volwassenen richtte, mag men aannemen dat het er daar allerminst kuis aan toeging.

Goethe (de schepper van de *Urfaust*) zag het poppenspel in Napels en schreef: ‘Het poppentheater van *Pulcinella* heeft zo’n reputatie, dat niemand zich er in goed gezelschap op beroept daar geweest te zijn ... het wordt alleen door mannen bezocht.’

□ Hofmakerij

In de dramaatjes van de oud-Hollandse poppenkast, die in de loop der tijd ontstonden en die in de negentiende eeuw vaste vorm kregen, vind je overigens geen beweging van de stok die refereert aan de seksuele handeling. En wat is dat nou ook voor hofmakerij van Jan Klaassen! ‘Vrouw, ik heb je zo lief als een beschimmelde oliebol!’ In eveneens weinig vleiende bewoordingen – zijn manier om zich amoureuus te uiten? – stelt hij zijn Katrijn op de huwelijksdag voor aan het publiek: ‘Ze heeft ’n neus als mijn klomp en een mondje om een paardenzoen op te geven.’ Hun *neusje neusje* gaat over in botsen, vechten en slaan met de stok. Maar hoe dan ook, er zijn overtuigende bewijzen van hun (voor)echtelijke vereniging want Jan moet van Katrijn op hun grut (*baby's*) passen.

De Engelse *Mr Punch* is een ladykiller. Niet alleen in de figuurlijke betekenis van het woord, maar ook letterlijk, want hij slaat zijn *Judy* dood. Dan komt *Pretty Polly* op het toneel. Oh, wat is ze knap! Punch zingt een liedje voor haar en zij begint te dansen, steeds vlugger en vlugger. Hij vangt haar in zijn armen en kust haar. Op een mooie dag gaat hij zijn *paard* halen om *Pretty Polly* te bezoeken. Het berijden van een paard wordt, zoals bekend, wel vergeleken met de paring. Ach *Punch*! Het kost hem de grootste moeite het paard te bestijgen. Als hij er eenmaal op zit, gaat het dier over tot een wilde galop en verprt het de ruiter af. Pech voor ons heertje *Punch*!?

□ Palummella

De keerzijde van de liefdesmedaille zien we in een spelscène van *Pulcinella* met *Palummella*. Na zwijmelende blikken en schuchtere pogingen tot toenadering, maakt hij een dansje met haar. Als zij ronddraait, blijkt de achterkant van haar hoofd een doodskop te zijn. Tja, liefde is leven, maar het einde van alles is de dood.

□ Verleiding en duivelse listen

In *Faust*, het meest gespeelde stuk van het traditionele marionettenrepertoire, hoort seksuele verleiding tot de duivelse listen. Als Dr. Faust, in het twaalfde jaar van zijn verbond met *Mefistofeles* de duivel, tot inkeer komt, verschijnt voor hem de schone Helena. Op slag is Faust alle goede voornemens vergeten: ‘De hemel hoef ik niet meer na te streven, want de aarde bloeit voor mij in liefdespracht.’ Hij neemt de bekoorlijke gestalte in zijn armen, maar deze verandert in een *hellefurie*.

□ Beëlzebub

De duivel in samenhang met seksuele opwindung zie je ook in ‘Romeo en Juliet’ van de Antwerpse *poesjenellen*, maar daar gaat het er veel openlijker en geiniger aan toe. *Beëlzebub*, in rode mantel gekleed, is op het toneel. Hij is in gezelschap van drie naakte *duivels*. Een van hen heeft een *staart*, die plotseling tussen zijn benen door naar voren schiet en dan als een stijf *lid* omhoog blijft staan. De andere *duivels* zien dat en adviseren: ‘Ga mê da steertjen naar de publieke vrouw van de Burchtgracht.’ Het antwoord van de geile duivel: ‘Da kan nie, want ... (hier volgt de naam van een van de mannelijke toeschouwers) was me voor.’ *Beëlzebub* brengt vervolgens ontspanning voor het stijf opgerichte *steertjen*. Hij geeft er een slag op, waardoor het deel weer in zijn oorspronkelijke toestand terugschiet. De andere *duivels* – primitieve, zware, houten poppen – dansen met bonkende sprongen om het slachtoffer heen onder het zingen van ‘Aj-ajaj, zijn steertje is kapot.’ Het moralistische ‘seks is zondig’ is hier flink in het belachelijke getrokken. Aan tekenen van wellust is ook verder in de Antwerpse poesje geen gebrek. In hetzelfde stuk verklaart Romeo zo naar Juliet te verlangen, dat ‘zijn broek ervan kapot is’.

□ Karagöz, Hacivat en kruis(hout)

Aardige voorbeelden van seks in het poppenspel vind je ook in het *Turkse schimmen-theater*. Minnaars komen daarin nogal eens van een koude kermis thuis. *Zenna*, een schaamteloze verleidster, lokt mannen in haar woning, om ze na een tijdje naakt weer naar buiten te smijten. In en ander stuk wil *Hacivat* zijn broer van de drank afhelpen. Hacivat laat zijn vriend *Karagöz*, die zich als vrouw heeft vermomd, met de pimpelaar trouwen. In de bruidskamer tilt de bruidegom voor het eerst de sluier van zijn vrouw op, om dan oog in oog met de bebaarde Karagöz te staan.

Ook in het niet-traditionele poppenspel komt erotiek regelmatig voor. *De wonderbaarlijke waar gebeurde ontsnapping van de heer P.* (1977), een – in opdracht van poppenspeler *Otto van der Mieden* – door *Alain Teister* bewerkt stripverhaal van de tekenaar *Peter Vos*, mondde uit in het gelijknamige poppentheaterstuk voor volwassenen. Ook in dit spel wordt het moralistische ‘seks is zondig’ aan de kaak gesteld. De heer P. wil loskomen van datgene waar hij letterlijk en figuurlijk aan vastzit: zijn ‘kruis’(hout).

Het kruishout is het instrument waarmee een marionet bewogen wordt. Meestal zijn het twee houtjes die als een kruis aan elkaar zijn vastgemaakt. Aan deze houtjes zitten draden, waarvan de uiteinden zijn vastgemaakt aan verschillende delen van de pop.

Diverse figuren willen de heer P. verlossen van zijn kruis(hout).

Echter, zijn ‘kruis’ zit overal hopeloos op de verkeerde plek. Dat vinden het dametje van plezier, de psychiater, de dokter, maar ook de priester. Deze zegt: ‘Zonde is zonde van de dingen die niet mogen.’

□ Vies en voos in de museumwinkel

Onbetamelijkheden – en alles wat vies en voos kan zijn in de poppenkast – zijn nog immer een grote inspiratiebron voor illustratoren. Het is echter niet louter rozegeur en maneschijn, maar dat maakt het juist opwindend. ’t Is tenslotte theater.

In de *Poppenspe(e)lmuseumwinkel* is een briefkaart verkrijgbaar met een erotische illustratie die gemaakt is door Peter Vos. Fotograaf *Erwin Olaf* vertaalde dit idee in ‘De poppenspelers’. De gefotografeerde spelers hanteren twee *kniepoppen*, een dames- en een herenpop, die driftig voetjevrijen. Een reproductie van de foto – met een gedicht van *A.J. Luyt* – is in de vorm van een *Poppenspe(e)lpoëzieprent* door het museum uitgegeven.

Eveneens is verkrijgbaar een briefkaart van *Ad Swier* waarop een Jan Klaassen-figuur staat afgebeeld die neigt naar dubbelzinnigheid. Onze Jan weet als handpop zijn publiek behendig te bespelen. De rollen worden nu echter omgedraaid. Jan Klaassen bekijkt het leven van twee kanten en ... nodigt een vinger tot daden uit. Applaus!

□ Poppenspe(e)linformatiecentrum

Wilt u meer te weten komen over het poppentheater en aanverwante kunsten? Raadpleeg dan eens het *poppentheater-abc* op onze websites www.poppenspelmuseum.nl en www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl.

□ Afbeelding: Pulcinella met een fallus. Napels (198-?)

Poppenspe(e)lmuseum ©

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel.: +31(0)578 - 63 13 29 Fax: +31(0)578 - 56 06 21

www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2

www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info

www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl